

UOT 330.1; 330.8

İQTİSADİYYATIN TƏDRİCİ TƏRƏQQİSİNİN DÖVRİLİYİNİN TƏMƏL XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Günəş Musa oğlu Şəfaqətov
Mingəçevir Dövlət Universiteti
gunash.shafaqatov@mdu.edu.az

Xülasə: Məqalədə iqtisadi inkişafın keçmiş olduğu mərhələlər, onlar arasındakı uyğunluq, fərqli cəhətlər araşdırılaraq, müasir dövrdə təkamülün yeni mərhələsinə – informasiya cəmiyyətinə qədəm qoyan ölkələrin məhsuldar qüvvələrinin fərdləşdirilməsi ilə şərtlənən ümumi sivilizasiyalı tərəqqinin mövcud durumu qiymətləndirilmişdir. Müasir üsullar və metodologiyadan istifadə etməklə müəyyənləşdirilən nəticə əks etdirilmişdir

Açar sözlər: iqtisadi tərəqqi, təkamül nəzəriyyəsi, sərt zorakılıq, inqilablar, islahatlar, təkamül yolu

Giriş

İqtisadi inkişaf və təkamül nəzəriyyəsi sosial dirçəlişin dövrü xüsusiyyətə malik olmasının təməl prinsipi hesab edir. Yəni biliklərin formalaşdığı proses sosial tərəqqinin dövrü xüsusiyyətinin təsdiq olunması, məzmun etibarını ilə hər bir dövrün fərqli qaydada tədriciliyinin tarixi xüsusiyyətinin nəzərə alınması deməkdir. Çünki insanlığın uzunmüddətli və münafiqəli tərəqqisi fəaliyyəti dövründə bir-birini əvəzləmiş fərqli iqtisadi sistemlər silsiləsi (qarışıq, sərbəst bazar, inhisarçı bazar, tənzimlənən bazar, inzibati-amirlik, ənənəvi), eyni zamanda bu sistemlər məzmunca oxşar olsa da, formaca müxtəlif tip, variant və modelləri öz tədriciliyində, üç mərhələli artım yolu qət etmişdir.

İqtisadiyyatın tədrici tərəqqisinin dövrləri

Bu prosesin mahiyyətini düzgün mənimsəmək üçün tədriciliyin keçdiyi dövrləri müqayisələndirmək vacibdir:

- yaranma və artan tərəqqi, belə ki, istənilən iqtisadi sistem təkamül əsasında intişar tapıb, bərqərar olub;
- tam formalaşmış vəziyyət, yəni təşəkkül tapan iqtisadi sistem mövcud olan qeyri-aşkar imkanları hərəkətə gətirərək, tərəqqinin maksimal nöqtəsinə yüksəlir;
- yeniləşmənin təzyiqinin artması ilə bağlı olan məhdudiyyətlər, yəni iqtisadi sistem davamlı olaraq təbii potensial və dominantlığını təkamüllü qaydada ixtisar edərək gücsüzləşir, yeni mərhələnin, habelə təkmilləşən cəmiyyətin mənəvi-əxlaqi, ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi istəklərinə cavab verə bilmədiyindən ölüb, səhnədən gedir.

İqtisadiyyatın tədrici tərəqqisinin dövrliliyinin əsas xüsusiyyətləri

Deməli, iqtisadi quruluşlar, fərqli təsərrüfatçılıq formaları daimi olmayıb, müəyyən tarixi mühit və konkret ilkin şərtlər, ünsürlər və səbəblər dəstinin bəzən vacib (qanunauyğun), bəzən də gözlənilməz (təsadüfi) hadisələr zamanı yaranıb, fəaliyyətdə olur, müəyyən zaman keçdikdən sonra isə fəaliyyətlərini kobud məcburiyyətlər, revalsion, yaxud evalison yeniləşmələr, islahatlar, tədrici üsulla sona çatdırır.

Bu dövrlər cəmiyyətin inkişafının, sosial istehsalın arasıkəsilməzliyini müəyyən edir.

Bu müntəzəmliyə aid edilən istehsal ünsürləri, texnologiyanın, təsərrüfatın təşkil üsulları, sonda iqtisadi münasibətlərin əsas subyekti hesab olunan insanın yetkinləşməsi istənilən tarixi dövrün intişarında tərəqqinin evasionallığını hesab edir. Belə ki, iqtisadiyyat sosial tərəqqinin istənilən dövründə - istər inkişaf, istərsə də geriləmə mərhələsində mövcudluğunu dondurmur.

Belə bir qənaət hasil etmək olar ki, sosial tərəqqinin istənilən tarixi dövründə iqtisadi proses və hadisələrin tədqiqi zamanı göstərilən üç dövrün ikisi onun özünə aid keyfiyyət tərəfini ifadə edir, biri, axırıncı isə onun çatışmazlığını, kəsirli olmasını, əvvəlki ilə sonrakının, eyni vaxtda birgə

fəaliyyətini ifadə etdirir. Burada, diqqəti daha çox cəlb edən hal həmin dövrün spesfikliyi yox, fərqli mərhələlərin arasında fəaliyyət göstərən iqtisadiyyata məxsus keyfiyyət xüsusiyyətləridir. Belə ki, bəşəriyyətin təkamül tarixi sosial-iqtisadi quruluşların təşəkkül tapması, tərəqqisi və onlarla bərabər mövcud iqtisadi münasibətlərin quruluş formasının başqası ilə əvəzlənməsi tarixidir. Çünki istənilən sosial-iqtisadi quruluşun spesfikliyi elə gərginlik yaratmışdır ki, həmin gərginliyi, ancaq yeni yarana bilən ictimai quruluş aradan qaldıra bilərdi. Yəni istənilən ömrünü başa vurmuş quruluşun dövrüyyədən getməsi onun özü tərəfindən obyektiv olaraq formalaşdırılır. Məsələn, primitiv icma formasıyada insanlar xırda qruplar formasında fəaliyyət göstərir və əməklərinin məhsuldarlığı çox az olur, onlar bir yerdə çalışıb, bir yerdə yaratdıqları nemətləridən istifadə edirdilər, həmin dövrdə mülkiyyətin xüsusi forması təşəkkül tapmamışdır. [9] Çünki yaradılan istehsal üsürləri icmanın üzvlərinin hamsına aid idi. Həmin dövrdə adamların təbiətlə ikitərəfli ünsiyyəti çətinliklə yarandığına görə yaşamaq üçün zəruri olan nemətləri asanlıqla əldə edə bilmirdilər. Ancaq quldarlıq, feodalizm və kapitalizm quruluşunda təbiətlə münasibətlər nisbətən yüngülləşsə də, həmin quruluş formalarının təşəkkülü ilə yeni gərginliklər də obyektiv olaraq yaranırdı. Belə ki, istehsal münasibətlərində meydana çıxan yeniliklər, ilkin olaraq, mülkiyyət formalarının yeniləşməsi ilə bağlıdır ki, bu da fərdlər və qruplar arasında yaradılan sərvətin paylanması qanunauyğunluqlarında təməl keyfiyyət yenilikləri yarada bildi. Ümumiyyətlə, bu prosesdə istənilən ictimai-iqtisadi formasıyada istehsal edilən nemətlərin mənimsənilməsi, paylanması, tədavülü və istifadəsi üsulları müəyyənləşdirilir. [8]

Deməli, hər bir inkişaf dövrünün bərqərar olma müddəti, eyni vaxtda, əvvəlki mərhələnin gücünün təsirinin nisbətən geriyyə çəkilməsidir. Məhdudlaşma dərəcəsinin yüksəlməsi isə, daima mütəşəkkil mərhələnin bərqərar olması və tərəqqisini zərurətə çevirən şərtlərdəndir. Məhz bu zərurətdən də əvvəlki tarixi mərhələdən daha mütəşəkkil tarixi mərhələyə transformasiyası prosesində mövcud olan transformasiya iqtisadiyyatına keçid prosesi, nəticə etibarı ilə iqtisadiyyatın tədrici inkişafında özünəməxsus bir vəziyyətdir. Transformasiya olunan iqtisadiyyat, elə bil ki, ictimai inkişafın “Aralıq” halını, çevriliş mərhələsini, siyasi, sosial və iqtisadi yeniləşmə mərhələsinin mahiyyətini ifadə etdirir. Transformasiya olunan iqtisadiyyatın spesfik xüsusiyyətləri də, bu ehtiyacdən meydana çıxır və bu şərtlər, onu, bu və ya digər mərhələnin «sadə» iqtisadiyyatından ciddi qaydada fərqləndiyini əks etdirir. [7]

İqtisadçılar tədrici inkişafın bu cür “dövrilik” xüsusiyyətini, əsasən, qeyd-şərtsiz bəlli olan bir cəhət kimi dəyərləndirirlər, beləki hər bir pillənin tarixi “hadisə” ilə bağlıdır, onun məhdudlaşma dövrünü nəzərdə tuturlar. İqtisadi fikir tarixində inkişafın məhələli xarakteri barədə dəyərli fərziyyələr söylənilmişdir. Bu yanaşmadan, ərəb iqtisadi fikir tarixinin tanınmış nümayəndəsi İbn Xəldunun irəli sürdüyü fikirlər maraqlıdır. O, sosial inkişafın yüksəlmə və məhdudlaşma pillələrinin fərqləndirilməsində mərhələlərin sıra ilə birinin digərini əvəzləməsi barədə dəyərli fikirlər söyləmişdir.

O qeyd edirdi ki, nəsillərin fəaliyyət göstərdiyi mühit, nemətlərin yaradılmas üsürlərindən asılı olaraq fərqlidir. Bu səbəbdən də, fərqli coğrafi şəraitdə fəaliyyət göstərən cəmiyyət üzvləri yaşam üsulunun keyfiyyət cəhətlərinə görə fərqli rifaha sahib olacaqlar. Bəşəriyyətin tarixi tərəqqisi nemətlərin yaradılmasından, mənimsənilməsindən və istifadəsindən ayrılmaz formada asılıdır.

O, “sosial fizika” terminindən istifadə etməklə, “sosial yeniləşmələr” fərziyyəsinin təməlini yaratmışdır. Onun düşüncələrinə əsasən, cəmiyyət üzvləri birinci olaraq, vəhşi formada fəaliyyət göstəriblər. Onlar, uzun təkamül yolu keçərək, təbiətdən kənarlaşmış, ictimai mövcudluq hüququnu qazanmış və tərəqqinin iki pilləsindən adlanmışlar. İlki “bilava”, sonrakı isə “xilava”dır. “Bilava” pilləsində sosial varlıqlar, əsasən, maldarlıq və əkinçiliyi, “xilava” pilləsində isə qeyd olunan fəaliyyət sahələri ilə bərabər, ticarət, sənətkarlıq, incəsənət və elm sahələrində də fəaliyyət göstərmişlər.

Bəşər cəmiyyətinin fəaliyyəti barədə İbn Xəldunun elmi müddəalarına müasir dövrdə də maraqlı göstərilir və araşdırmalarda istifadə edilir. O insanların davranış üsulları, dövlətin səmərəli idarə edilməsi üçün öz dəyərliliyini qoruyur [2, s.144].

Fransalı utopik sosializim cərəyanının tanınmış nümayəndəsi Şarl Furiye tarixi dörd mərhələni bir-birindən fərqləndirir: körpəlik, böyümə, gerilmə və taqətsizləşmə. Yəni Ş.Furiye bəşər cəmiyyətinin tərəqqisinin tarixi prinsiplərini təsvir etməyə çalışmışdır. İnsanlığın yaranmasından gələcək ahəngdar inkişaf cəmiyyətində formalaşacaq tarixi Ş.Furiye aşağıdakı qaydada təsvir etmişdir [10, s.15].

Nemətlərin istehsalında əvvəlki fəaliyyət dövrləri	1. Cənnət hesab edilən dövr 2. Fəaliyyətsizlik və ya vəhşilik
İstehsalın yaygın, aldadıcı, çirkin dövrləri	3. Kiçik istehsal, patriarxallıq 4. Orta istehsal, barbarlıq
İstehsalın cazibədar, sosiyetar, həqiqi dövrləri	5. İri istehsal, sivilizasiya 6. Yarım assosiasiya, qarantizm 7. Sadə assosiasiya, sosiantizm 8. Mürəkkəb assosiasiya, harmonizm

Sivilizasiya mərhələsi tərkibində Ş.Furiye dörd dövrün birini digərindən fərqli qiymətləndirmişdir. İlk iki dövr, məzmun baxımından quldarlıq və feodal sistemindən, üçüncü dövr isə Ş.Furiyenin yaşadığı dövrü əks etdirən sərbəst rəqabət mühitindən ibarət idi.

Tədqiqatlar sübut edir ki, Ş.Furiye təkcə ümumi formada bəşər cəmiyyətinin tərəqqisinin təməl pillələrinin birini digərindən fərqli araşdırmış, eyni zamanda, onları, yəni bu pillələrin hər birinin vəziyyətini mövcud istehsalın səviyyəsi ilə uzlaşdırmışdır. Bu səbəbdən də, Ş.Furiye K.Marksın irəli sürdüyü cəmiyyət inşafının ictimai-iqtisadi formasıya yanaşmasına mühit yaradırdı. F.Engels yazırdı ki, cəmiyyət tarixinin başa düşülməsində Furiyenin əzəməti daha aydın şəkildə özünü göstərirdi [1, s. 377].

Transformasiya olunan iqtisadiyyata yüksək dərk etmə istiqamətindən münasibət bildirsək, belə düşünmək olar ki, o iqtisadiyyatın tədrici inkişafının spesifik keyfiyyət sahəsi olub, cəmiyyətin bir mərhələdən digərinə transformasiyası dövründə fəaliyyətdə olur. O, iqtisadiyyatın fasiləsiz tərəqqisindən imtina edərək inkişafın aralıq halını özündə ehtiva edir. Sonda belə qənatə gəlmək olar ki, transformasiya olunan iqtisadiyyat bir iqtisadi istehsal üsulundan digərinə dəyişməsinə əhatə edən mərhələdir.

Transformasiya olunan iqtisadiyyatın xarakterini və məzmununu, yalnız fəaliyyətdə olan istehsalın ictimai təşkili formalarının üsullarını, eyni zamanda iqtisadi siyasətin perspektivlərini yeniləşdirərək mükəmməlləşdirilməsi ilə məhdudlaşdırmaq olmaz. Ziddiyyətli və mürəkkəb, həm də xeyli uzun bir tarixi müddəti əks edən bu dövr, birinci sırada sosial-iqtisadi əlaqələri ehtiva edən ictimai münasibətlərin bütövlükdə yenidən formalaşdırılması ilə bağlıdır. [5]

Onu da yaddan çıxarmaq olmaz ki, sosial tərəqqinin tədrici inkişafının istənilən mərhələsində transformasiya olunan iqtisadiyyatın əlamətləri barədə fikir yürütmək olar. Bu əlamətlərdən asılı olmayaraq (bazar, ənənəvi, perspektivli iqtisadiyyat) transformasiya iqtisadiyyatın təkamülünün gələcək vəziyyəti daha incə və mürəkkəb əlamətlərə diqqət yetirməyi tələb edir.

Nəhayət deyə bilərik ki, prosesdə vacib olan xüsusiyyət transformasiya iqtisadiyyatının özünün yeniliyidir. Transformasiya iqtisadiyyatı ziddiyyətli mühitin tələb etdiyi mürəkkəb zəruri yeniliklərin gerçəkləşdirilməsi ilə xarakterizə olunur. [4]

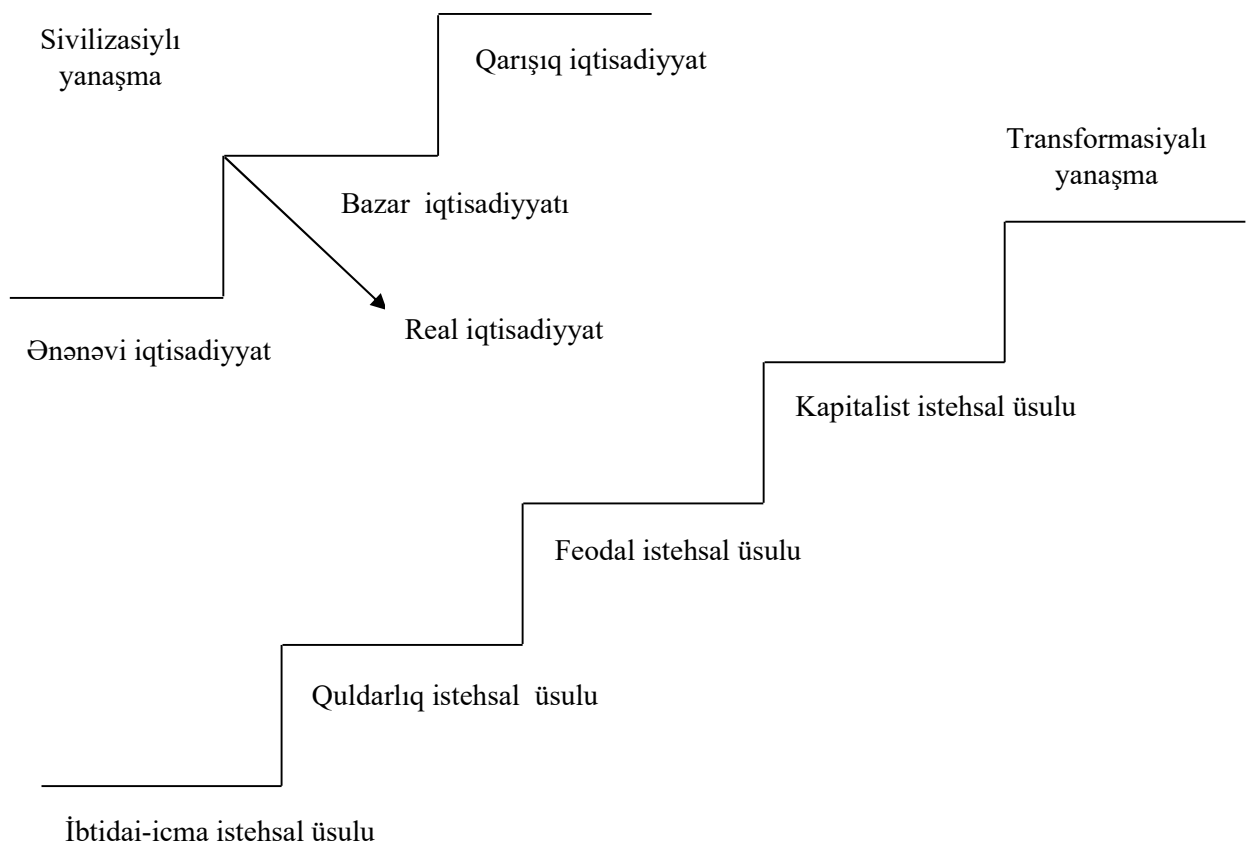
Kapitalizmdən sosializmə, bazar iqtisadiyyatından mərkəzləşdirilmiş idarəetmə sistemə xüsusi keçid dövrünün zəruriliyi ideyası, ilk dəfə K.Marks və F.Engelsin “Kommunist partiyasının manifesti” əsərində irəli sürülmüş, sonra K.Marks “Qota proqramının tənqidi” əsərində konkret fikirlər formalaşdırmışdır. V.İ.Leninin “Proletariat diktaturası epoxasında iqtisadiyyat və siyasət” (1919) və N.İ.Buxarinin “Keçid dövrü iqtisadiyyatı” əsərlərində, bu ideya daha da inkişaf etdirilmişdir. O zamanın keçid dövrü nəzəriyyəsi, onun əksi olan prosesin – mərkəzləşdirilmiş idarəetmədən bazar iqtisadiyyatına keçid prosesinin nəzəri mənbəyi ola bilməzdir.

Ümumiyyətlə götürdükdə iqtisadi nəzəriyyə elminin formalaşmasının tarixi çox qədimlərə gedib çıxır. Hələ, Ksenofon və Aristotel (b.e.ə. 384-322) ev təsərrüfatının idarə edilməsi elmini

araşdırarkən “iqtisadiyyat” anlayışından istifadə etmişdilər. 1615-ci ildə fransız Antuan Monkretye “Siyasi-iqtisadın traktları” əsərini çap etdirmişdir. Həmin əsərdə siyasi iqtisada milli dövlətçilik çərçivəsində təsərrüfat fəaliyyətinin idarə olunması qaydalarını öyrənən elm kimi baxılmışdır. XIX əsrin 70-ci illərinə qədər marjinalist K.Menger, D.Klark, L.Valras və başqaları “siyasi iqtisad” anlayışından istifadə etməklə, “iqtisadi nəzəriyyə” anlayışından daha çox istifadə etmişlər. XX əsrin ikinci yarsından “siyasi iqtisad” yerini “ekonomiks”ə verdi (A.Marşal, 1890, P.Samuelson, 1948). Siyasi iqtisad iqtisadi hadisə və proseslərin baş verməsinin səbəb-nəticə əlaqələrinin mahiyyətini öyrənirdisə, iqtisadi nəzəriyyə iqtisadi kateqoriyalar arasındakı funksional əlaqəni öyrənir.

Kapitalizm və sosializm kimi iki iqtisadi sistemin 1917-ci ildən sonra faktiki mövcud olması, əsrin 60-cı illərindən dünya müstəmləkəçiliyinin sürətlə dağılması nəticəsində inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadiyyatının müstəqilləşməsinin mahiyyətinin intensiv təhlilinin xüsusiləşməsi iqtisadi nəzəriyyə elmi daxilində komparativistikanın (Z.Mizes, 1928), yəni sahə iqtisadiyyatı elminin meydana çıxmasına səbəb olmuşdur. Onun predmetini iqtisadi sistemlərin müqayisəli təhlili təşkil edir.

XX əsrin 70-ci illərindən sənayeləşmənin daha da dərinləşməsi, istehsal güclərinin inkişafının inqilabi sıçrayışı komparativistikanın daxilində yeni bir elmin – tranzitologiyanın, iqtisadi transformasiya nəzəriyyəsinin formalaşmasına gətirib çıxarmışdır. Onun meydana çıxmasına səbəb son dövrlərdə transformasiya proseslərinin sürətlənməsi olmuşdur. O öz başlanğıcını N.D.Kondratyevin “konyukturanın uzun dalğaları” nəzəriyyəsindən götürmüşdür. Tranzitologiya proseslərinin mahiyyəti E.Soto tərəfindən inkişaf etmiş bir ölkə miqyasında öyrənilmişdir. Tranzitologiyanın predmetini ümumi sivilizasiya problemlərinin keyfiyyət dəyişməsi, təsərrüfat sistemlərinin transformasiyasının öyrənilməsi təşkil edir. Hazırda beynəlxalq aləmdə müxtəlif ölkələrdə baş verən keçid dövrünün iqtisadi problemlərini öyrənən tranzitologiya cəmiyyəti yaradılıb. [9]

Sxem 1. İctimai tərəqqinin təkamül mərhələləri

XX əsrin 80-ci illərindən başlayaraq, keçmiş sosializm sistemini sarsıntılı böhranlar bürüdü, ziddiyyətlər dərinləşdi. Bu zaman, iqtisadi nəzəriyyənin yeni bir bölməsi – keçid iqtisadiyyatı nəzəriyyəsi – mərkəzləşdirilmiş idarəetmədən bazar təsərrüfatına keçid nəzəriyyəsi meydana çıxdı.

Bu ictimai inkişafın tədrislik nəzəriyyəsi ictimai tərəqqinin mərhələli səciyyəli cəhətlərinə əsaslanır. İqtisadçı A.Nouv bunu aşağıdakı səbəblərlə əlaqələndirir:

1. Ümumi bərabərlik nəzəriyyəsi vaxt amilini nəzərə almadığı üçün hadisələrin gedişini təhlil etmək mümkün olmur: Məsələn, investisiyaların aktivləşməsi ümumi bərabərliyi pozur.
2. Riyazi modelləşdirmədə real faktlardan təsadüf halda istifadə olunur.
3. Ümumi bərabərlik nəzəriyyəsinin natamamlığı məhsulun keyfiyyətini nəzərə almır, fərdilik metodologiyasına əsaslanır.

Nəhayət, klassik və müasir iqtisadi nəzəriyyələrdə də bazar münasibətlərinə əsaslanan iqtisadiyyatın tərəqqisinin zənginliyinin prinsiplərinin sabitlik və müvazinətlik halının səbəb-nəticə uzlaşmalarının fəal gedişi tərəqqisinin dinamikasına diqqət yetirilməklə öyrənilir. [3]

Nəticə

Söylənilənlər iqtisadi nəzəriyyənin müasir çağırışları uyğun cavablandıraraq ideya və anlayışlar dəstəsinin müəyyənləşdirilib, formalaşdırılmasını zərurətə çevirir ki, o öz növbəsində meydana çıxan gərginliklərin aradan qaldırılması mexanizmlərini müəyyənləşdirməyə mühit yaratsın. Qeyd olunanlar, heç də deməyə əsas vermir ki, marksizm nəzəriyyəsinin sıradan çıxması fikri söylənilsin. Bu, təkamüllü tərəqqinin müasir pilləsi – informasiya cəmiyyətinə qovuşmağa cəhd göstərən məmləkətlərin məhsul yaradan amillərinin xüsusişməsi ilə şərtlənən müasir mədəniyyət səviyyəsinin ümumi inkişafı ilə əlaqədardır. [6]

XX əsrin sonlarında və XXI əsrin əvvəllərində sosializm düşürgəsi ölkələrində mənimsəmənin xüsusişməsi, mülkiyyətin dövlətsizləşdirilməsi, gəlirlərin paylanması prosesindəki yeniliklər ümumi mədəni xarakterə malik olduğu üçün nə marksizmin formalaşdırdığı siyasi iqtisad, nə də Qərbin yaratmış olduğu iqtisadi baxışlar miqyasında əsaslı, inamlı və əhatəli istinadın mütləq mükəmməlliyini, hələki əldə edə bilməmişdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Anikin A.B. Elmin gəncliyi. Marksa qədərki iqtisadçı mütəfəkkirlərin həyatı və ideyaları. Bakı: Gənclik, 1987, 416 s.
2. Həsənov A. İbin Xəldunun iqtisadi nəzəri fikirləri. // İqtisad elmləri: nəzəriyyə və praktika. Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti. 1994, № 2-3, s. 143-156.
3. Hüseynov F.İ., İqtisadi nəzəriyyənin əsas prinsipləri. Bakı: Gənclik, 2015, 324 s.
4. Hüseynov T. Azərbaycanın milli iqtisadi inkişaf modeli: nəzəriyyə və praktika. Bakı: Elm, 2015, 460 s.
5. Kərimli İ. İqtisad elmi: aktual problemlər və real yanaşmalar. Bakı: "İqtisad Universiteti" nəşriyyatı, 2013, 504 s.
6. Qasımlı V. İqtisadi modernizasiya (monoqrafiya). Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında strateji araşdırmalar mərkəzi. Bakı, 2014, 312 s.
7. Rzayeva Ş.M., Əliyeva L.Z. İqtisadi fikir tarixi. Dərs vəsaiti. Bakı: "İqtisad Universiteti" nəşriyyatı, 2018, 388 s.
8. Сидоров В.А. Экономическая теория: учебник для вузов. [Электронный ресурс]: электронное учебное издание. / В.А.Сидоров [Электрон. дан. (12 Мб)]. – Майкоп: ООО «ЭЛИТ», 2014. - 1 электрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см.
9. Экономическая теория: учебник для вузов / Е. Н. Лобачева [и др.]; под редакцией Е. Н. Лобачевой. - 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт, 2019. - 501 с.
10. Фурье Ш. Избранные сочинения. III том. М.: Изд-во АН СССР, 1954, с. 15.

MAIN CHARACTERISTICS OF THE PERIODICITY OF GRADUAL PROGRESS OF THE ECONOMY

G.Shafagatov
Mingachevir State University

Abstract: *The article examines the stages of economic development, their compatibility and various aspects, assesses the current state of general civilizational progress caused by the individualization of the productive forces of countries that have entered a new stage of evolution - the information society. The result determined using modern methods and techniques is reflected.*

Keywords: *economic progress, theory of evolution, brutal violence, revolutions, reforms, evolutionary path*

ОСНОВНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕРИОДИЧНОСТИ ПОСТЕПЕННОГО ПРОГРЕССА ЭКОНОМИКИ

Г.М.Шафагатов
Мингячевирский государственный университет

Резюме: *В статье рассматриваются этапы экономического развития, их совместимость и различные аспекты, оценивается современное состояние общецивилизационного прогресса, обусловленного индивидуализацией производительных сил стран, вступивших в новый этап эволюции - информационное общество. Отражается результат, определенный с помощью современных методов и методик.*

Ключевые слова: *экономический прогресс, теория эволюции, жесткое насилие, революции, реформы, эволюционный путь*

Elmi redaktor: i.e.d., prof. V.Əyyubov
Çara təqdim edən redaktor: i.f.d., dos. N.Qədimli
Daxil olub: 16.02.2024
Çara qəbul edilib: 23.02.2024